

Prof. Dr. Şeyda Ozil
İstanbul Üniversitesi
Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

**Ayfer Aktaş: *Usuelle Wortverbindungen
in der Wirtschaftssprache im Deutschen und
ihre Entsprechungen im Türkischen*, Frankfurt
am Main: Peter Lang – Europäische
Hochschulschriften, 2008**

Bausch/Gauger'in "Karşılaştırma yapan, daha fazla şey görür ve dünyaya daha farklı bakar; daha fazla şeyin bilincine varır ve aklına daha fazla şey gelir." sözleriyle başlıyor Ayfer Aktaş çalışmasına. Alıntının tarihi 1971 yılını gösteriyor ve 1970'ler dil araştırmalarında karşılaştırmalı çalışmaların yoğun olarak sürdürüldüğü yıllar. 1980'lerde ise bir yandan karşılaştırmaların yabancı dil öğretimine beklenen yararları getirmediği görüşünün egemen olmasıyla bir yandan da dil incelemelerinin ağırlık noktasının sözdizimden daha büyük bağlamlara, aynı zamanda yapılardan işlevlere kaymasıyla bu incelemeler eski yıllara oranla önemini yitirmeye başlıyor. Ancak hiçbir zaman son bulmuyor, çeşitli amaçlarla çeşitli düzlemlerde yine büyük bir hızla sürdürülüyor. Nitekim Ayfer Aktaş da kitabında, kalıplaşmış anlatımlar¹ alanında 1980'li yıllardan bu yana karşılaştırmalı incelemelerin büyük bir ivme kazandığını belirtiyor (s. 25).

Almanca ile diğer diller arasındaki karşılaştırmalı çalışmaların yapıldığı bilim kurumlarının çoğunlukla Almanca konuşulan ülkeler dışındaki Alman dili ve edebiyatları, araştırmacıların da daha çok anadilleri Almancadan başka bir dil olan bilim insanları olduğunu görüyoruz. Ülkemiz Alman dili ve edebiyatı öğretim üyelerinin incelemeleri arasında da bu çalışmalar büyük yer tutuyor; Almanca-Türkçe karşılaştırmalar hem çeşitli dilsel düzlemlerde hem de edebiyatın çeşitli alanlarında yapılıyor. Bunun nedenlerinin başında kuşkusuz Alman dili ve edebiyatı incelemelerinin farklı bir ülkede, yani Türkiye'de yapılması geliyor; ama aynı zamanda Almanca dil, edebiyat ve kültür araştırmalarının Türkiye'deki karşılıklarının merak edilmesinden de kaynaklanıyor. Dahası iki dil ve iki kültür arasındaki farklı ve benzer yönleri

¹ Bu yazıda terim ayrımına girmeden Almanca *Phraseologismen* ve *usuelle Wortverbindungen* için 'kalıplaşmış anlatımlar' kullanılmıştır. Farklı terimler ve yapılan farklı tanımlar kitapta ayrıntılı olarak ele alınmaktadır (s. 36 vd.).

ortaya çıkaran, bunları birbirleriyle karşılaştırarak çeşitli bulgulara ulaşan incelemeler, bir yandan dil araştırmalarını geliştirecek olanaklar sunuyor bir yandan da çeviri, dil öğretimi, sözlükbilim vb. alanlara temel olacak veriler içeriyor. Kanımca karşılaştırmalı çalışmaların üst amacı, burada bir kez daha geliştirerek yineleyeceğim yazının başındaki sözlerde yatıyor. Karşılaştırma, bilim insanının hem kendi diline hem de öbür dile daha farklı bakmasına, incelemelerinde daha fazla şey görmesine, daha fazla şeyin bilincine varmasına, aklına daha fazla düşüncenin gelmesine ve yeni açılımlara gitmesine olanak sağlıyor.

A. Aktaş'ın *Usuelle Wortverbindungen in der Wirtschaftssprache im Deutschen und ihre Entsprechungen im Türkischen* adlı incelemesi de yukarıda söylediklerimizi içinde barındırıyor. Araştırmacı Türkiye'de Alman dili ve edebiyatı alanında çalışan bir öğretim üyesi ve kitabında Almanca ve Türkçe arasında kalıplaşmış anlatımlar alanında bir karşılaştırmalı çalışma yapıyor. İncelemesiyle, bu alanındaki anlaşmazlıklara açıklık getirmeyi, karşılıklı konuşmaların, yazışmaların ve çevirilerinin daha güvenilir olmasına katkı sağlamayı amaçlıyor. Bunun ötesinde böyle bir inceleme kalıplaşmış anlatımlar açısından genel olarak dil çalışmalarına da yeni veriler sunacaktır. Ayrıca burada kitabın ayrıntılarına geçmeden önce, A. Aktaş'ın araştırmasının inceleme alanına katkıda bulunacak, yeni açılımlara temel hazırlayacak yetkin ve nitelikli bir çalışma olduğunu vurgulamak istiyorum. Kitabın Almanya'nın bilimsel kitaplar basan, saygın bir yayınevi tarafından yayımlanmış olması da daha çok okuyucuya ulaşmasına olanak sağlayacaktır.

Kalıplaşmış anlatımlar birden çok sözcükten oluşan ve bu oluşumlarıyla belli bir anlam ifade eden yapılar. Yani bu anlatımların anlamını tek tek içindeki sözcükler değil, bir bütün olarak değişmez yapıları oluşturuyor (s. 16). Örnekleyecek olursak: Almancada 'Stillschweigender Vertrag', 'tief in Schulden stecken', Türkçede 'üstü kapalı sözleşme', 'boğazına kadar borçta olmak' gibi öbekler kalıplaşmış anlatımlar. Bu öbeklerdeki birimlerin anlamlarını bilmemize karşın bunların bir bütün olarak ne demek istediklerini çıkarabilmemiz her zaman kolay olmuyor. Anadilliler bunları ya zaten biliyor, bilmediklerini de yetiştikleri ortamdan aldıkları önbilgiler ve dil duyarlıklarının yardımıyla çözümleyebiliyorlar. Ama anadilli olmayanlar açısından durum hiç de böyle değil. Dolayısıyla yabancı dil öğrenenler ve yabancı dil dersleri açısından kalıplaşmış anlatımlar büyük bir sorun olarak karşımıza çıkıyor (s. 17). Yalnızca yabancı dil öğretiminde değil, çevirilerde de kalıplaşmış

anlatımların anlamlarını bulabilmek, bunları erek dile aktarabilmek güçlüklerle neden oluyor.

Belirtilen sorunlar hukuk, iktisat vb. gibi alanların uzmanlık dilleri söz konusu olduğunda daha da artıyor. A. Aktaş da kitabında, üniversite öğrencileriyle yapılan Almanca iktisat dili derslerinde alana özgü kalıplaşmış anlatımların öğrenciler için sorun olduğunu, öğrencilerin bu anlatımları çözümlemekte ve kullanmakta zorluk çektiklerini söylüyor. Ayrıca yine araştırmacıya göre Almanca - Türkçe sözlükler de sorunların çözümünde yetersiz kalmakta (s. 19). Oysa Almanya ve Türkiye ticari açıdan birbirleriyle sürekli ilişki içinde olan iki ülke (s. 35). Bütün bu nedenlerle, A. Aktaş kalıplaşmış anlatımların yol açtığı sorun ve güçlüklerin çözümüne yardımcı olabilmek amacıyla, araştırmasına inceleme alanı olarak Almanca iktisat dilindeki kalıplaşmış sözcük öbeklerini ve bunların Türkçe karşılıklarını seçiyor. İktisat alanında Türkçe ve Almancayı ele alan bir çalışmanın bulunmaması da A. Aktaş'ı bu incelemeye yönelten başka bir itici güç oluyor. Araştırmacı çalışmasıyla seçtiği alandaki incelemeleri ve yöntemleri geliştirerek bu alana katkıda bulunmak, aynı zamanda sözlükbilim ve çeviribilim araştırmalarına da yardımcı olmak istiyor. İncemenin nasıl yapıldığı ve yöntemine ilişkin olarak kitapta, eşsüremlilik anlamsal bir araştırma olduğu ve karşılaştırmalı çalışmalarda sıklıkla kullanılan aynılık ilkesi temelinde yapıldığı belirtiliyor.

A. Aktaş kitabını dört bölüme ayırıyor. Kitap, her bilimsel araştırmada olduğu gibi, yukarıda belirtilen amaçların anlatıldığı, kullanılan terim ve kavramların tanıtımının yapıldığı, alana ilişkin daha önceki araştırmaların ve inceleme yönteminin verildiği birinci bölümle başlıyor. Yine bu bölümde verilen bilgilere göre, çalışmanın inceleme malzemesini yani bütüncesini, O. N. Kıyığı tarafından hazırlanan *Wirtschaftswörterbuch* ve *Wörterbuch der Rechts- und Wirtschaftssprache* adlı Almanca Türkçe iktisat dili sözlüklerinden seçilen 1171 kalıplaşmış anlatım oluşturuyor.

Çalışma ilkelerinin belirlendiği birinci bölümden sonra ikinci bölümünde uygulamaya geçiliyor ve kalıplaşmış anlatımlar önce anlamlarına sonra da biçimbilgisel/sözdizimsel yapılarına göre sınıflandırılıyor. Örneklerle açıklayacak olursak: Anamlardan yola çıkılarak aynılık temelinde yapılan sınıflamada tam aynılık, kısmi aynılık ve sıfır aynılık olarak üç sınıf belirleniyor. Ardından Almanca temel alınarak kalıplaşmış anlatımlar Türkçe karşılıklarına göre sınıflandırılıyor. Örneğin, “fauler Kunde” ve “çürük müşteri” ya da “Abwanderung von Kapital” ve “sermaye göçü” (s. 50) kullanımlarında her iki dildeki sözcüklerin anlamları birbirleriyle eşdeğer olduğundan, bunlar

tam aynılık gösteren yapılar. “Leerfracht” ile “ölü yük” (s. 74) ya da “Ausgleich in bar” ile “nakdi denge” (s. 69) örneklerindeki gibi Almanca öbekteki sözcüklerden bir tanesi Türkçede farklı ise bu örnekler kısmi aynılık sınıfına alınıyorlar. Sıfır aynılık ise “Rote Zahlen schreiben” gibi Almanca kalıplaşmış anlatımların Türkçede “zarar etmek”² olarak karşılandığında ortaya çıkıyor. Kitapta daha sonra yapılan sayısal düzenlemeye göre, kısmi aynılık gösteren Almanca-Türkçe kalıplaşmış anlatımlar ilk sırayı alıyor, ikinci olarak sıfır aynılık gösteren öbekler geliyor, üçüncü sıraya aralarında tam aynılık olan Almanca-Türkçe sözcük öbekleri yerleşiyor (s. 209). Anlamsal sınıflamadan sonra her sınıfı oluşturan anlatımlar biçimbirimsel/sözdizimsel yapılarına göre çeşitli sınıflara ayrılarak birbirleriyle karşılaştırıyorlar. Örneğin anlam açısından tam aynılık ilişkisi içinde olan “fauler Kunde” ve “çürük müşteri” örnekleri bir sıfat ve bir addan oluşan yapılarıyla da birbirleriyle eşdeğerler. Buna karşılık anlamsal açıdan Türkçesiyle aynı sınıfa giren “Abwanderung von Kapital” (“sermaye göçü”) yapısal açıdan farklı bir sınıfta yer alıyor (s. 57). Kitapta, bütüncü olarak seçilen 1171 Almanca örnek, Türkçeleriyle önce anlamsal sonra da yapısal açıdan karşılaştırılıyor ve sınıflandırılıyor; her sınıftaki benzerlik ve farklılıklar anlamsal, yapısal ve sayısal olarak saptanıyor.

Üçüncü bölümde incelenen kalıplaşmış anlatımların halen kullanımda olup olmadığı sınıyor, hangi sıklıkta kullanıldıkları, hangi bağlamlarda ve nasıl gerçekleştikleri inceleniyor. Almanca için ‘Institut von deutsche Sprache (IDS)’ tarafından elektronik olarak kullanıma sunulan yaklaşık 2 milyar sözcükten oluşan Almanca metinler bütüncesinden yararlanılıyor. Türkçe içinse Türkiye’de böyle bir elektronik bütüncü bulunmadığı için Leipzig Üniversitesi’ndeki yaklaşık 10 bin cümlelik elektronik bütüncü kullanılıyor.

Sonuç bölümünde önce ikinci ve üçüncü bölümlerde elde edilen bulgular özetleniyor, daha sonra bu bulgulardan yola çıkarak bazı sonuçlara varılıyor. A. Aktaş, iktisat dili alanında kalıplaşmış sözcük öbekleri açısından Almanca ve Türkçe arasında ortaklık ve farklılıkları inceleyen bir araştırma olmadığı belirterek yaptığı çalışmada özellikle incelediği bütüncenin sınıanmasında güçlük çektiğini söylüyor. Çünkü incelediği kalıplaşmış anlatımların çok azı her iki dilin genel sözlükleriyle iktisat dili sözlüklerinde bulunabiliyor. Buradan yola çıkarak iktisat alanında hem her iki dil için kalıplaşmış anlatımları içeren, hem de Almanca-Türkçe ve Türkçe-Almanca iki dilli uzmanlık dili sözlüklerin

² Bu Almanca kullanımı A. Aktaş “zarar yapmak” olarak açıklamaktadır. Kanımca burada “etmek” fiilinin kullanılması daha yerinde olurdu. Kitapta yer alan bazı Türkçe kullanımların bu açıdan yeniden gözden geçirilmesi iyi olacaktır.

hazırlanmasını istiyor. Çalışmasının uzmanlık dili açısından daha önceki incelemelerde varılan sonuçları da doğruladığını söylüyor. Örneğin, bu araştırmada da daha öncekilerde olduğu gibi sözcük türü olarak fiilin uzmanlık dillerinde az kullanıldığı, uzmanlık dili sözlüklerinde çok az fiil türü kullanımlara yer verildiği sonucuna varılıyor. Yazar ayrıca iki dilli sözlüklerin, kalıplaşmış anlatımlar açısından gerek anlamsal/ biçimbirimsel/ sözdizimsel gerek uzmanlık özellikleri gerekse kullanımda olmaları (s. 218) yönünden pek çok eksikleri olduğunu vurguluyor. Bütün bunlar Aktaş'ın kitabının yalnızca kendi bağlamında vardığı sonuçlar açısından değil, alana getirdiği açılımlar bakımından da önemli bir araştırma olduğunu bir kez daha gösteriyor.

Böylece A. Aktaş araştırmasının başında belirlediği amaçlara ulaşıyor. Hem Almanya'da hem de Türkiye'de iktisat dili alanında kalıplaşmış sözcük öbeklerini kapsayan temel bir çalışma ortaya koyuyor. Söz konusu alanda yapılan karşılaştırma, iki dil arasında kalıplaşmış anlatımlar arasındaki ortak ve farklı yönleri ortaya çıkararak hem bu dillerin incelenen konu kapsamında bilimsel araştırmalara katkıda bulunuyor hem de iktisat dil alanında yapılacak yazışmalara, sözlü konuşmalara, çevirilere yardımcı olacak olanaklar sunuyor. Aynı zamanda dilbilim, sözlükbilim, çeviribilim alanlarına da veri ve bulgular sağlıyor. A. Aktaş'ın kitabının hem Almanya hem de Türkiye'deki dil çalışmaları açısından önemli bir boşluğu dolduran ve yeni açılımlar getiren örnek bir araştırma olduğunu söyleyebiliriz. Bu tür yetkin araştırmalar getirdikleri açılımlarla karşılaştırmalı çalışmaların önemini bir kez daha ortaya çıkıyor.